

Wysakowska, Beata

Międzynarodowe kolokwium poświęcone dziejom prasy farmaceutycznej na świecie na przełomie XVIII i XIX wieku

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 36/1, 203-207

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

jądrowej. Wszak zbudowano 50 tys. głowic jądrowych, które w każdej chwili mogą być użyte i jest to wielkość niczym nie uzasadniona, nawet z militarnego punktu widzenia.

Wracając do historii, trzeba pamiętać o tym, że właśnie na konferencjach pugwazowskich narodziła się, wcielona w życie, idea sejsmonicznego monitoringu doświadczalnych wybuchów jądrowych. W dużym stopniu kontakty narodzone dzięki Pugwash pozwoliły na uzgodnienie usunięcia radzieckich rakiet z terytorium Kuby, w zamian za usunięcie amerykańskich — z Turcji.

Mówiąc prawdę, koniec zimnej wojny nie daje podstaw do zwiększonego optymizmu. Zmniejszenie możliwości jednej katastrofy związane jest z pojawieniem się nowych niebezpieczeństw, pod pewnymi względami groźniejszych i niewątpliwie znacznie trudniejszych do rozwiązania. Są to przede wszystkim pogłębiające się różnice ekonomiczne między Północą a Południem, zaostrzone dodatkowo katastrofą gospodarczą Związku Sowieckiego, ale przede wszystkim widmem przeludnionego świata XXI wieku w zniszczonym środowisku naturalnym, co nawet bez jakiegokolwiek wojny grozi wymarciem *Homo sapiens* w stosunkowo krótkim czasie.

Czy Manifest Russela-Einsteina odrodzi się w nowej interpretacji i dążeniach Pugwash? Zagrożenie bytu ludzkiego jest dziś większe niż przed kilkudziesięciami laty, gdy Manifest został ogłoszony.

Barbara Kuźnicka, Leszek Kuźnicki
(Warszawa)

MIĘDZYNARODOWE KOLOKWIUM POŚWIĘCONE DZIEJOM PRASY FARMACEUTYCZNEJ NA ŚWIECIE NA PRZEŁOMIE XVIII I XIX WIEKU

W dniach 28-29 września 1990 r. odbyło się w Paryżu międzynarodowe kolokwium na temat początków czasopiśmiennictwa farmaceutycznego (do roku 1840) zorganizowane z okazji 170 rocznicy powołania i wydawania w Wilnie polskojęzycznego „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego” oraz 20 rocznicy ukazania się we Francji pierwszego numeru czasopisma „Memoires Pharmaceutiques” nawiązującego do tradycji „Pamiętnika...”.

Kolokwium odbyło się pod patronatem Międzynarodowej Akademii Historii Farmacji oraz Francuskiego Towarzystwa Historii Farmacji; głównym jego organizatorem był prof. Władysław Stanilewicz, redaktor „Memoires...”. Podczas kolokwium wygłoszono 19 referatów, prezentujących historię czasopism farmaceutycznych, a także chemicznych i medyczno-farmaceutycznych, gdyż w omawianym okresie dziedziny te były ściśle ze sobą powiązane.

Układ referatów, jak i publikacji, zamieszczonych w trzech tomach wydawnictwa zjazdowego — *Colloque International. La presse pharmaceutique dans le monde de sa naissance a 1840*, Paris 1990 ss. IX, 354 — był dość zróżnicowany tematycznie i chronologicznie. Stanowi to utrudnienie w przedstawieniu wyraźnej klasyfikacji omawianych czasopism, tym bardziej, że autorzy analizowali nie tylko periodyki farmaceutyczne, ale również chemiczne i medyczne, nadto w niektórych referatach omawiano „prehistorię”, tj. publikacje wcześniejsze.

Problemy z periodyzacją ujawniły się podczas dyskusji na zjeździe, podobnie było z kryteriami podziału na pisma naukowe i zawodowe.

Według przyjętej chronologii Polska zajmuje dobre miejsce w dziejach europejskiego czasopiśmiennictwa farmaceutycznego. W Niemczech i we Francji powstawały pisma na przełomie XVIII i XIX w., natomiast pierwszy naukowy periodyk polskojęzyczny ukazał się w 1820 r. i wychodził do 1822 r.: „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” (następny był „Dziennik Medycyny, Chirurgii i Farmacji”, 1822-1824, 1830). Fakt ten — jak wspomniano — stał się powodem zorganizowania kolokwium.

W następnych latach czasopisma wydawano w Italii, następnie w Szwecji, Hiszpanii, Szwajcarii i na Węgrzech. Kolejność ta wynika z referowanych prac.

Polskę reprezentowały na kolokwium dr Halina Lichocka i mgr Beata Wysakowska z Pracowni Historii Nauk o Leku Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Pracownia od wielu lat zajmuje się m.in. naukowym czasopiśmiennictwem farmaceutycznym, zostały tu wykonane monograficzne opracowania opublikowane w formie książek: „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” 1820-1822. *Bibliografia analityczna zawartości* oraz „Pamiętnik Farmaceutyczny Krakowski” 1834-1836. *Bibliografia analityczna zawartości*. Ich autorką jest dr H.Lichocka.

W wydawnictwie *Colloque International. La presse pharmaceutique dans le monde de sa naissance a 1840* ukazało się 9 prac autorów z Polski (na ogólną liczbę 27 prac). Tak więc Polacy zaprezentowali na tym kolokwium duży dorobek.

Tło historyczne omawianego okresu przedstawia opublikowana tam praca doc. B.Kuźnickiej na temat czynników warunkujących powstanie polskich czasopism naukowych w XIX w. (*Factors which favoured and impeded the emergence of Polish pharmaceutical journals in the 19th century*, s. 289-300), a także wygłoszona (poza programem) prelekcja prof. Daniela Beauvois z Centrum Studiów Kultury Polskiej Uniwersytetu w Lille na temat stanu nauk medyczno-farmaceutycznych w wileńskim okręgu naukowym w pierwszej połowie XIX w. Tematyka ta będzie szerzej opracowana w przygotowywanej obecnie do druku książce autora, poświęconej historii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.

Prace referowane na zjeździe przedstawione zostaną poniżej w układzie chronologicznym.

Autorem opracowania o najstarszym naukowym czasopiśmie farmaceutycznym „Journal der Pharmacie für Aerzte und Apotheker”, wydawanym w Erfurcie w latach 1793-1848 przez Johanna Bartholomaeus Trommsdorffa, był dr W. Götz (referat nie został wygłoszony). Pismo to od r.1794 nosiło tytuł „Journal der Pharmacie für Aerzte, Apotheker und Chemiken”, a w latach 1817-1834 — „Neues Journal der Pharmacie für Aerzte, Apotheker und Chemiken”.

Najbardziej prestiżowym naukowym piśmie chemicznym w pierwszej połowie XIX w. było „Annales de Chimie”, założone przez Antoine’a Francoisa Lavoisiera w roku 1789. Jego współpracownikami byli m.in. Joseph Pelletier i Louis Nicolas Vauquelin. W piśmie poruszano tematykę z zakresu chemii i farmacji; wśród nauk chemicznych wymieniano również chemię farmaceutyczną, która odgrywała już wówczas dużą rolę w wykrywaniu substancji biologicznie czynnych, m.in. morfiny, czy też np. w syntezie kofeiny i w odkryciu jodu. Prezentując charakterystykę czasopisma dr E.Riva omówił prace autorów włoskich, zamieszczone w latach 1800-1815. Dotyczyły one chemii biologicznej, fizycznej, stosowanej i farmaceutycznej.

Pierwszy francuski periodyk z zakresu nauk farmaceutycznych „Journal de la Société des Pharmaciens de Paris” (1797-1799) przedstawił dr Pierre Julien (wcześniej, w r. 1758 powstało we Francji czasopismo medyczno-farmaceutyczne pt. „Journal de Médecine, Chirurgie et Pharmacie”). Jego założycielem był Antoine Francois Fourcroy.

Pismo zamieszczało artykuły naukowe, bibliografię, wiadomości bieżące i nekrologi. Następnie czasopismo zmieniło nazwę na „Journal de Pharmacie”, a potem na „Annales de Chimie et de Pharmacie”.

Pierwsze czasopismo farmaceutyczne w Rosji, wychodzące w Rydze w latach 1803-1808 pod nazwą „Russisches Jahrbuch der Pharmazie”, a później do r. 1810 jako „Russisches Jahrbuch für die Pharmazie und Chemie” oraz biografię jego założyciela Davida Hieronymusa Grindela przedstawiła doc. A. Dirbe (autorzy: A. Dirbe, E. Berzina, A. Viksna).

„Bulletin de Pharmacie”, który ukazywał się w Paryżu w latach 1809-1814, scharakteryzował dr H. Bonnemain. Po śmierci redaktora (Parmentiera), czasopismo przekształciło się w „Bulletin de Pharmacie et des Sciences Accessoires”, następnie w „Journal de Pharmacie et des Sciences Accessoires” (1815-1841). W latach 1842-1942 pismo ukazywało się pod nazwą „Journal de Pharmacie et de Chimie”, natomiast od 1942 r. do chwili obecnej jako „Annales Pharmaceutiques Francaises”. Autor omówił jednocześnie wychodzące w Paryżu: „Journal de chimie médicale, de pharmacie et de toxicologie” (1825-1876) oraz „Repertoire de Pharmacie”.

„Bulletin de Pharmacie” było również przedmiotem doniesienia dra A. Corvi, analizującego publikacje autorów włoskich. Czasopismo poruszało głównie problemy zawodowe, a także tematykę z zakresu farmacji praktycznej, analizy chemicznej, bibliografii, chemii przemysłowej, badania surowców leczniczych i nauk przyrodniczych. Dr Corvi krytycznie ocenił prace autorów włoskich zamieszczone w tym czasopiśmie — rzadko nadążały one za odkryciami światowej nauki.

Dr H. Lichočka prezentowała uczestnikom kolokwium swoje dwie książki, a następnie przedstawiła genezę „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego” (1820-1822), podkreślając, że był on jednym z pierwszych w Europie, a pierwszym w języku polskim czasopiśmie naukowym, poświęconym farmacji. Zawierał informacje o najnowszych postępach światowego przyrodoznawstwa oraz oryginalne prace naukowe, pisane przez polskich badaczy. Analiza treści publikacji, zamieszczonych w „Pamiętniku...” oraz zastosowanie metody statystycznej w tejże analizie umożliwiły autorce scharakteryzowanie czasopisma pod kątem merytorycznym, dzięki czemu ujawnione zostały początki kształtowania się specjalności farmaceutycznych w obszarze wiedzy o lekach oraz stopień i tempo recepcji nauki światowej. Referat ten wzbudził duże zainteresowanie przede wszystkim ze względu na zamieszczone w „Pamiętniku...” publikacje z zakresu technologii środków leczniczych. Uczestnicy zwracali się o udostępnienie prezentowanej monografii (niestety nakład jest już wyczerpany). Na temat „Pamiętnika...” wygłoszono dwa jeszcze referaty. Prof. W. Stanilewicz (autorzy: B. Leszczyłowski, W. Stanilewicz) omówił różnice w zasięgu terytorialnym prenumeratorów „Pamiętnika...” — w Królestwie Polskim czasopismo prenumerowali głównie farmaceuci i lekarze, zaś na Litwie środowisko farmaceutyczno-medyczne stanowiło zaledwie 50% ogółu prenumeratorów. Z kolei doc. J. Romanauskas scharakteryzował rolę Jana Fryderyka Wolfganga — wybitnego polskiego farmakognosty oraz redaktora „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego” — w rozwoju Uniwersytetu Wileńskiego.

Kontynuację „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego” stanowił dział poświęcony farmakologii oraz farmacji w „Dzienniku Medycyny, Chirurgii i Farmacji”, wydawanym w latach 1822-1824, 1830 przez Cesarskie Towarzystwo Lekarskie w Wilnie. Charakterystykę i analizę publikacji farmaceutycznych zamieszczonych w „Dzienniku Medycyny, Chirurgii i Farmacji” przedstawiła mgr B. Wysakowska. Pismo to miało również charakter naukowy. Łącznie w trzech tomach czasopisma zamieszczono ponad

130 prac o tematyce farmaceutycznej. Przeważały prace recepcyjne. Artykuły oryginalne stanowiły jedynie ok. 7% wszystkich prac; autorem ich był Jan Fryderyk Wolfgang. Najwięcej publikacji dotyczyło botaniki farmaceutycznej i farmakognozji, tj. opisom roślin lub surowców leczniczych, głównie egzotycznych, fitochemii i zafałszowaniom surowców oraz preparatyki chemiczno-farmaceutycznej. Pozostałe prace poświęcone były chemii analitycznej, nieorganicznej i biochemii, farmakologii, toksykologii, nauce o środkach spożywczych, biografistyce i innym zagadnieniom. Bardzo szybko następowała recepcja światowej nauki.

Celem referatu o „Pamiętniku Farmaceutycznym Krakowskim” (1834-1836), który wygłosiła dr H.Lichočka, była nie tylko charakterystyka tematyczna drugiego kolejnego periodyku farmaceutycznego, wychodzącego w Polsce, ale również ukazanie historii powołania i upadku czasopisma naukowego, wydawanego przez profesora farmacji Uniwersytetu Jagiellońskiego, Floriana Sawiczewskiego, w warunkach politycznych Wolnego Miasta Krakowa. Chociaż efemeryczność czasopism naukowych była w początkach XIX wieku zjawiskiem częstym we wszystkich krajach europejskich, to jednak na ziemiach polskich zjawisko to miało specyficzne przyczyny — relacjonowała je autorka.

Następne chronologicznie pismo to „Mercurio delle Scienze Mediche”, miesięcznik poświęcony medycynie i farmacji, wychodzący w Liworno w latach 1823-1828, które scharakteryzowała dr G. Dal Canto. Trzy działy poświęcone były medycynie, chirurgii i farmacji. Pismo zamieszczało przegląd informacji z zakresu nauk farmaceutycznych z włoskich i zagranicznych źródeł. Warto tu zaznaczyć, że identyczną strukturę miało polskie czasopismo „Dziennik Medycyny, Chirurgii i Farmacji”, jednakże — w przeciwieństwie do „Mercurio...” — poza przedrukami zamieszczało także oryginalne prace badawcze.

Historię innego czasopisma włoskiego omówił prof. V.M.Giormani. „Gazetta eclettica di Farmacia, Chimica Medica ed Industriale...” nosząca następnie tytuł „Gazetta eclettica di Chimica Pharmaceutica-Medica-Technologica...” wydawana była w Weronie w latach 1831-1839 przez farmaceutę Sembeniniego. Najwięcej informacji pochodziło z czasopism niemieckich, jednakże w roku 1840 Sembenini utworzył nowy dziennik pt. „Annuario delle scienze chimiche, farmaceutiche e medico legali”, w którym publikował już przede wszystkim artykuły autorów włoskich. Wcześniejszym pismem farmaceutyczno-chemicznym był wydawany w Mediolanie w roku 1824 „Giornale di Farmacia-chimica e Scienze accessoire”.

Szwedzkie czasopisma farmaceutyczne scharakteryzowała dr M.Modig. W latach 1832-1838 ukazywał się „Revue pour Medécins et Pharmaciens” (Tidskrift för Lakare och Pharmaceuter). Redaktorami byli prof. G.G.Mosander i prof. C.W.H.Ronander, a jednym ze współpracowników prof. P.F.Wahlberg z Instytutu Karolińska. Omówiono także „Les Notices Pharmaceutiques” (Farmaceutiskt Notisblad) 1837-1838 redagowany przez farmaceutę P.O.Almströma; „Hygiea” — miesięcznik dla lekarzy i farmaceutów (wydawany od 1839 do dzisiaj przez Szwedzkie Towarzystwo Medyczne) oraz „Journal Pharmaceutique” (Farmaceutiskt Tidning, 1840-1841).

W Hiszpanii pierwsze czasopismo farmaceutyczne pt. „Le Mensuel Pharmaceutique” powstało dopiero w 1842 r. Prof. M.Frances Causape omówiła dwa wcześniejsze pisma medyczno-farmaceutyczne, które ukazywały się w Madrycie: 1. „Les Décades Médico Chirurgicales” (1820 r.) i „Les Décades Médico-Chirurgicales et Pharmaceutiques” (1821-1822, 1824-1828) oraz 2. „Bulletin de Médecine, Chirurgie et Pharmacie” (1834-1853), który po połączeniu z „Gazette Medicale” ukazywał się od 1854 r. jako „La Siècle Médical”.

W Szwajcarii pierwsze naukowo-zawodowe czasopismo farmaceutyczne „Mitteilungen des Schweizerischen Apothekenvereins” powstało w roku 1848. Późne powstanie szwajcarskiej prasy farmaceutycznej związane było ze słabością systemu uniwersyteckiego, strukturą federalną Szwajcarii i różnorodnością języka. Toteż referatem swoim doc. F.Ledermann objął publikacje farmaceutów, które ukazywały się w szwajcarskich czasopismach naukowych w okresie wcześniejszym (1800-1840). Prace te dotyczyły chemii, botaniki, preparatyki farmaceutycznej, przyrodoznawstwa; tematem ich były również i inne zagadnienia, jak np. funkcje apteki i laboratorium oraz znaczenie i rola farmaceutów w poznaniu przyrody.

Także na Węgrzech rozwój naukowej prasy farmaceutycznej był spóźniony w stosunku do innych krajów europejskich przyczynami politycznymi i ekonomicznymi. Pierwsze czasopismo pn. „Pharmaceutical Courir” powstało w 1848 r. i ukazywało się tylko przez 9 miesięcy. Dopiero po kilkunastu latach pojawiło się nowe pismo — „Pharmaceutical Weekly” (1862) i przetrwało aż do 1944 r. Prof. K.Zalai, który przedstawił losy tych czasopism, skoncentrował się w swoim referacie na omówieniu farmacji i prac z zakresu farmacji i farmakologii, publikowanych w czasopismach, głównie medycznych („Medical Magazin”, „Medical Weekly”) do czasu powstania „Pharmaceutical Courir”.

Kolokwium spełniło swoją rolę dzięki prezentacji czasopism różnych krajów europejskich. Umożliwiło to również autorce sprawozdania ustalenie chronologii i pozytywnego w niej miejsca „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego”.

Beata Wysakowska
(Warszawa)